

ANDRÉ GORZ: RADNIČKA STRATEGIJA I NEOKAPITALIZAM
Komunist, Beograd 1970. (preveo Rade Kalanj), str. 171.

Novinsko-izdavačko preduzeće »Komunist« je 1970. godine, u biblioteci *Markizam i savremenost*, pristupilo izdavanju djela suvremenih marksističkih autora. Prvo kolo te biblioteke uglavnom obuhvaća suvremene zapadne autore, među kojima i A. Gorza.¹

Transformirani oblik kapitalizma, transformiran u odnosu na vrijeme Marxa i Lenjina, definitivno se učvršćuje i u Evropi poslije drugoga svjetskog rata. Monopolistički kapitalizam ili neokapitalizam nameće evropskoj intelektualnoj ljevici nove dileme i potrebu novih analiza osnovnih tokova suvremenog kapitalizma i potrebu razrade novog programa i strategije radničkog pokreta, kako bi, i u novim uvjetima, ponovo postao dinamička snaga koja odgovara njegovom društvenom i povijesnom položaju. Cijelu evropsku intelektualnu ljevicu (naročito u Francuskoj) 50-ih godina razdire dilema između lijevog radničkog pokreta i egzistencijalističke filozofije. Tu dilemu nije uspio izbjeći ni A. Gorz.²

Definirajući povijesnu praksu kao slobodu (ali i odgovornost) onih koji djeluju, uz inače objektivne ili materijalne uvjete u kojima djeluju, Gorz nužno dolazi do kritike birokratizma i dogmatizma (staljinizma), uočavajući u isto vrijeme neophodnost reafirmacije marksističke teorije alijenacije. Tako definirana povijesna praksa u suvremenom otuđenom svijetu navodi Gorza na shvaćanje o izuzetnoj odgovornosti intelektualaca (Sartre), zato što su intelektualci nosioci radikalne kritike društva kojom razotkrivaju i otuđenost u svim njezinim oblicima. Ali, u toj kritici, intelektualci se susreću s političkom akcijom proletarijata, preko proleterskih političkih partija ili država, koje su podvrgnute različitim vanjskim nužnostima, a time ujedno i različitim oblicima otuđenja. Stoga bi u djelovanje proletarijata nužno moralo biti uključeno i shvaćanje o vlastitom otuđenju, kao preduvjetu radikalne kritike društva. Istakavši značenje subjektivne slobode i odgovornosti u revolucionarnoj borbi (pobunjeni pojedinac ili intelektualac) i značenje proleterske kritike u ime istinskih ljudskih potreba (lijevi radnički pokret), Gorz dolazi do postavki suvremenog, antropološki fundiranog marksizma.

Suvremeni marksizam i radnički pokret u visokorazvijenim zemljama Evrope nalazi se danas pred dva osnovna problema. Prvi je, kritički analizirati industrijski razvijene zemlje (kapitalizma i socijalizma), uočiti prave tendencije društvenog razvoja, promjene u strukturi suvremenog neokapitalizma i u položaju radničke klase u novim uvjetima, da bi se mogao riješiti i drugi problem, odnosno da bi se mogla ostvariti nova strategija (način djelovanja) za borbu radničke klase u takvim promijenjenim uvjetima. Dakle, nužna je analiza objektivnih tendencija i mogućnosti socijalizma u zemljama zapadne Evrope.

¹ *André Gorz* i *A. Bosquet* pseudonimi su Gerarda Horsta (rođen 1924. u Austriji; sada živi u Francuskoj). Djela: *Izdajnik* (1956, roman), *Moral povijesti* (1959), *Radnička strategija i neokapitalizam* (*Stratégie ouvrière et neocapitalisme*, Editions du Seuil, Paris 1964) i *Teški socijalizam* (1967).

² Ali, već u djelu *Moral povijesti* (na temelju izvrsnog pogovora Rudija Supeka knjizi *Radnička strategija i neokapitalizam* iznesene su, u slijedećem pasusu, osnovne postavke tog djela) Gorz prevladava tu dilemu opredijelivši se odlučno za radnički pokret i marksizam.

Velik broj marksističkih autora posvećuje pažnju pitanjima radničkog pokreta. Zajednička je karakteristika tih autora u Evropi nastojanje da utvrde ciljeve radničkog pokreta, polazeći od najkonkretnije borbe proletarijata, od sindikalnog pokreta na nivou poduzeća, položaju radnika u proizvodnji i zahtjeva koji iz takvog položaja proizlaze. Tim autorima³ pripada i A. Gorz. Preispitivanje cjelokupne strategije proletarijata, u uvjetima visokorazvijenoga neokapitalističkog sistema, osnovna je tema Gorzovog djela »Radnička strategija i neokapitalizam«, u kojem Gorz daje politički konkretan odgovor u obliku »ofenzivne strategije« radničkog pokreta.

Gorzovo djelo počinje pitanjem: s kakvom strategijom može danas radnički pokret da uspije? Pošto je »pobijanje društva u razvijenim kapitalističkim zemljama izgubilo [...] svoju prirodnu bazu«,⁴ jer bijeda, iako postoji, »ne može više poslužiti kao temelj borbe za socijalizam« (8), onda revandikacija u ime neposrednih potreba, iako još uvijek nužna, ne dovodi više suvremeni kapitalizam u pitanje. Stoga je bitno pitanje, koje su to nove potrebe što ih je proizveo kapitalistički razvitak i koliko i te nove potrebe impliciraju radikalnu kritiku kapitalizma, odnosno »u kojim se potrebama korijeni nužnost socijalizma [...] i u kojim uvjetima te potrebe mogu zadobiti svijest o sebi kao potrebama radikalnog preobražaja društva« (8). Takva vrsta razmišljanja dovodi Gorza do kritike tradicionalne strategije radničkog pokreta koja svoje djelovanje utemeljuje na »proročanstvima« o neizbježnoj propasti kapitalizma, a to je dovodi do politike »revolucionarnog oportunitizma« i do nesposobnosti da borbu za socijalizam poveže sa svakodnevnim revandikativnim borbama. U situaciji u kojoj nepodnošljivost suvremenog kapitalističkog sistema nije više apsolutna već relativna i u kojoj neokapitalizam, iako nesposoban da temeljito riješi bitne probleme do kojih dovodi njegov razvitak, ipak te probleme pokušava da riješi, doduše »krparenjem«, na svoj način, u takvoj situaciji ako radne klase »nisu anticipirale predvidljive probleme i pretekle kapitalizam u definiciji rješenja kojima se stremi [...], (onda one) [...] prestaju da se afirmiraju kao potencijalno vladajuće klase« (9).

Prvo pitanje koje se može postaviti tako izraženoj potrebi nove »ofenzivne strategije« glasi: »Je li moguće, unutar kapitalizma — tj. da se kapitalizam pretihodno ne sruši — nametnuti antikapitalistička rješenja koja ne bi bila odmah prisajedinjena i podređena sistemu? To je staro pitanje o 'reformi i revoluciji'. Ono je bilo (ili je) primarno, kad je radnički pokret imao (ili ima) da se opredijeli između reforme i oružane pobune. U zapadnoj Evropi to više nije slučaj. Zato pitanje nema više oblik alternative: ono se odnosi samo na mogućnost 'revolucionarnih reformi', tj. reformi koje idu u pravcu radikalnog preobražaja društva. Je li to moguće?« (10).

Pitanje »revolucionarnih reformi« izaziva brojne polemike u evropskoj ljevici i mnoge podsjeća na reformizam socijaldemokracije, na tezu o »mirnom preraštanju kapitalizma u socijalizam« i na tezu o »trećem putu« (tzv. teorija »narodnog kapitalizma«), tj. o postepenom iščezavanju razlika između kapitalizma i socijalizma. Kad se tome doda i djelovanje neokapitalista ili tehnokrata (teo-

³ Sasvim je logično da ti autori pripadaju zemljama u kojima je radnički pokret najrazvijeniji, a to su Italija i Francuska. U Italiji su najpoznatiji Bruno Trentin, Vittorio Foa, Lelio Basso, Lucio Magri i drugi, a u Francuskoj, uz Gorza, Serge Mallet i grupa »Jean Dru«.

⁴ A. Gorz: Radnička strategija i neokapitalizam, »Komunist«, Beograd 1970, str. 7. U daljnjem tekstu bit će naznačena samo stranica s koje je uzet citat.

rije »reguliranog kapitalizma« i menedžerske revolucije), koji nudeći kvazirješenja imaju za cilj da »miroljubivo integriraju radnika u poduzeće« i da razbiju klasnu borbu i revolucionarni pokret uopće, razumljiva je sumnja pojedinih autora u pogledu »revolucionarnih reformi«. Prema Gorzu ta sumnja nije opravdana, jer on upravo nastoji pokazati da razvitak modernog kapitalizma ne opravdava ni ideje reformista ni ideje neokapitalista.

Naime, kaže Gorz, »svaka borba za reforme nije nužno reformistička« (10). Reformističke su one koje svoje ciljeve stavljaju u ovisnost o kapitalističkim kriterijima racionalnosti, dok »revolucionarne reforme« pretpostavljaju radničko zauzimanje vlasti ili afirmiranje snage (tj. zauzimanje neinstitucionalizirane vlasti) da bi se, u kapitalističkom sistemu, mogle izvršiti potrebne strukturalne reforme.⁵ Međutim, radničke vlasti u kapitalističkom sistemu mogu biti podvrgnute funkcioniranju sistema. Stoga Gorz inzistira na pitanju »protu-vlasti«, na njihovoj prirodi i na načinu na koji se one vezuju s vlašću kapitalističke države, te razlikuje podređene vlasti, u kojima radnici dijele odgovornost na nivou rezultata i izvršavanja, od autonomnih vlasti, u kojima radnici učincima i modalitetima izvršavanja dovode u pitanje odluke i kriterije kapitalističke politike i kapitalističkog upravljanja. »Autonomna vlast je prvi korak prema podređivanju zahtjeva proizvodnje ljudskim zahtjevima, za osvajanjem samoupravljačke vlasti kao krajnjom perspektivom« (12).

Strategija postepenog osvajanja vlasti (borba za parcijalne ciljeve i za autonomne parcijalne vlasti) mora radnicima dati odgovor na pitanje: zašto socijalizam? To je danas preduvjet mobilizacije masa u kapitalizmu. Ali, postavlja se pitanje: koja ili kakva organizacija treba da vodi pokret za mobilizaciju masa? Taj posao treba na sebe da preuzme sindikat, jer, kaže Gorz, on je, za razliku od partija, jedina masovna organizacija neokapitalističke civilizacije koja može izbjeći masovnu ideologiju, ponajviše zato što je sindikat jedino mjesto formiranja klasne svijesti i jedino mjesto »gdje se konflikt između rada i kapitala i dalje doživljava u svoj njegovoj istini« (16). Zbog toga sindikat ne smije biti podređen partijama, te je obrana revandikativne autonomije sindikata, i u kapitalizmu i u socijalizmu, nužna za njegovo djelovanje. Takvim djelovanjem⁶ sindikat »postaje za politiku pokretačkom snagom« (19) i ukazuje na socijalizam kao na »jedan novi poredak prioriteta, jedan novi model potrošnje, kulture i društvene saradnje« (19).

Ukazujući na potrebu tako utemeljene akcije radničkog pokreta, Gorz u isto vrijeme ukazuje i na slabosti dosadašnje strategije radničkog pokreta i na opasnosti koje iz takve strategije proizlaze za sâm radnički pokret. Njegova kritika

⁵ »Reforma strukture je po definiciji reforma *primijenjena ili kontrolirana od onih koji ju zahtijevaju* [...], (a ona) [...] uvijek sadržava rađanje novih demokratskih centara vlasti, [...] *decentralizaciju i smanjivanje moći odlučivanja, ograničavanje vlasti države ili kapitala, širenje narodne vlasti*, tj. pobjedu demokracije nad diktaturom profita« (11, bilješka 2).

⁶ Naročito ukoliko se sindikat bori protiv politike autoritarnih najamnina, »koje evoluciju najamnina vežu uz evoluciju produktivnosti« (16), ukoliko zadržava funkciju »da *izražava potrebe koje se rađaju iz proizvodnje i [...]* iz društvenog života« (17) i ukoliko realizira i nameće nužne reforme strukture, »pogotovo javnu orijentaciju investicija, javno planiranje ekonomije prema potrebama« (17). Autonomna politika sindikata mora biti ukorijenjena u specifičnim zahtjevima radnika.

naročito je usmjerena protiv borbe za najamninu (problemi životnog nivoa, plaće i proste reprodukcije radne snage), koja je bila osnova djelovanja sindikata i lijevih partija u Evropi, ne samo zbog toga što ona, u suvremenim uvjetima, dovodi do podjele radničke klase (braneci interese privilegiranih radnika iz vrhunskih — državnih poduzeća) i do uspješnih protuakcija neokapitalista (naglim povećanjem cijena i ubrzanjem inflacionističke krize), nego i zbog toga što takav oblik borbe gubi svaku praktičnu efikasnost, jer iako je siromaštvo (nesklad između kupovne moći i prave cijene društvene reprodukcije radne snage) danas najveće, time nije veća i bijeda (nezadovoljene elementarne potrebe). Danas je prvenstveno riječ o nezadovoljenim historijsko-fundamentalnim potrebama koje zahtijevaju određen nivo svijesti, teorijske i praktične razrade, koji nije bio toliko nužan kada se radilo o nezadovoljenim elementarnim potrebama, te nova strategija radničkih zahtjeva, utemeljena na specifičnim problemima položaja radnika u različitim poduzećima i na jedinstvenoj viziji klasičnih sukoba, mora postaviti, nasuprot potrebama stvorenim kapitalističkom civilizacijom, »manje neposredne, ali dublje potrebe koje ne može zadovoljiti nikakav zahtjev potrošnje« (24). Bitka protiv politike prihoda ne treba da bude više vođena samo kao ekonomsko (kvantitativno), već kao političko pitanje, kao temeljno pitanje demokracije. Radnički pokret mora stupiti u borbu za ono što je temeljno, jer iako je suvremeni kapitalizam učinio podnošljivim položaj radnika u pogledu individualne potrošnje, ipak je radnički položaj ostao nepodnošljiv u pogledu proizvodnih i radnih odnosa, koji ga negiraju, ne samo kao potrošača i »generičkog čovjeka«, već i kao proizvođača, kao građanina, kao »čovječnog čovjeka«. Iz toga proizlazi zahtjev da se kapitalizam odbaci ne samo kao sistem eksploatacije, već i kao društveni sistem u cjelini. Da bi se plan čisto ekonomske borbe nadmašio u pravcu plana klasne borbe, i da bi ta borba bila uspješno vođena, suvremena revandikativna strategija treba da poveže položaj radnika na radnom mjestu s njegovim položajem u društvu. To je moguće, kaže Gorz, ako se promatra bliska povezanost koja kod svakog radnika postoji između »tri bitne dimenzije njegove radne snage: 1. radni odnosi [...], 2. svrhovitost rada [...], 3. reprodukcija radne snage [...]. Nikakva koncesija na najamnine, nikakva distributivna 'društvena pravda', ne može radnika pomiriti s položajem što mu ga nameće kapital u ova tri odnosa« (31).

1. Na nivou radnih odnosa (i u obliku i u sadržaju) vlada tlačiteljska podređenost rada kapitalu. Kapital stvara »amputirane ljude« (u zvanjima i odgovornostima) već i fermiranjem radnika (školovanjem) za određeni, specijalizirani rad, tako da obrazovanje ne zahvaća proces proizvodnje u cjelini, kao ni stvaralačku bit akta rada. Najamničke revandikacije, buneći se protiv takvog tlačenja radnika, nastoje da izbore što veću cijenu radne snage, prepuštajući patronatu gospodarenje nad uvjetima i prirodom rada, nad organiziranjem procesa proizvodnje i radnih odnosa. Najamnička revandikacija pojavljuje se kao »bespuće u koje zapada radnički pokret [...] (jer) [...] prihvaća temeljni kriterij ekonomije profita, tj. da sve ima cijenu, da je novac najviša vrijednost, da se s ljudima može učiniti sve i bilo što samo ako se plati« (35). Zbog toga je danas »prvi zadatak radničkog pokreta da razradi novu strategiju i nove ciljeve koji *neraskidivo ujediniju najamničku revandikaciju, revandikaciju upravljanja i revandikaciju radničkog samoodređenja radnih uvjeta i odnosa*« (40). Ostvarivanjem uporišta moći odlučivanja i upravljanja, radnici će, posredstvom sindikata, steći mogućnost da orijentiraju politiku upravljanja u željenom

pravcu,⁷ a time će moći da, nadzirući tehničku, proizvodnu, profesionalnu itd. evoluciju, razvoj i napredak društva usmjeravaju u pravcu društvenog, ekonomskog i ljudskog optimuma. Na izgled bi se moglo pomisliti da takva strategija zapravo predstavlja politiku neopaternalističkog upravljanja, u skladu s direkcijom, te da je stoga oblik »klasne suradnje«. To nije točno, jer se takvim djelovanjem sindikata nagrizi autonomija upravljanja patronalne klase (i države), a da se ipak, pošto nije riječ o institucionalnoj sindikalnoj moći, zadržava sindikalna autonomija. Revandikacija i provedba radničkih moći samoodređenja i upravljanja tako dovode u pitanje prioritete i svrhe cjelokupnoga kapitalističkog sistema.

Problemi sindikalne akcije na nivou poduzeća (radnih odnosa) i na njima zasnovana strategija predstavljaju najbolji dio Gorzova djela. Zahtjev za aktivnim učešćem radnika u upravljanju poduzećem, za samoupravljanjem, napor da se mogućnosti konfrontacije dosadašnje strategije s novim potrebama, koje je stvorio suvremeni kapitalizam, sagledaju upravo iz položaja radnika u razvijenoj proizvodnji, kao i razvijanje nove, »ofenzivne strategije« koja iz tih potreba proizlazi, najznačajniji je doprinos Gorza suvremenoj marksističkoj misli.

2. Međutim, radnički položaj nije neprihvatljiv samo zbog direktnog tlačenja u proizvodnom životu, nego i zbog negacije smisla proizvodnog života svrhom koju kapitalistička eksploatacija određuje radu (za kapital rad ima smisla samo kao proizvođenje profita, a ne kao proizvođenje ljudskog svijeta). Privatna inicijativa (oligopoli), i u neokapitalizmu, određuje dominantne orijentacije ekonomije i liniju ekonomskog razvoja, te je razvoj javne aktivnosti (prioritetne potrebe) u podređenom odnosu prema privatnoj inicijativi, koja ulaže najveći dio viška vrijednosti u kratkoročne i rentabilne investicije i nameće jedan (svoj) model proizvodnje i potrošnje, a time i jedan »ukus potrošača«. Moderno kapitalističko društvo, u biti, ostaje barbarsko društvo, jer ne teži nikakvoj civilizaciji društvenog opstanka i društvenog odnosa i nikakvoj kulturi društvenog individuuma, već samo civilizaciji individualne potrošnje. Zato se borbi protiv eksploatacije nužno mora priključiti i borba protiv ciljeva zbog kojih je rad eksploatiran. Suvremeni radnički pokret, u svojoj sindikalnoj i političkoj komponenti, mora uvijek suprotstavljati svoju alternativnu liniju (kvalitativna revandikacija) onoj liniji razvoja koju nameće monopolistička politika, i mora neprekidno da vodi borbu za strukturalne reforme (permanentna dostignuća prema socijalističkoj demokraciji) i za posredne ciljeve (koji objelodanjuju mogućnosti, prednosti i nužnost jedne alternativne linije) postavljene kao direktan nastavak neposrednih revandikacija.⁸

3. Revandikacije na nivou reprodukcije radne snage ogledaju se a) ne samo u kolektivnim potrebama za potrošnim dobrima nego i b) uslugama, društvenim opremljenostima, autonomiji i slobodnom vremenu. Zbog toga, kaže Gorz, kvalitativne potrebe dovode u pitanje dosadašnji model civilizacije i predstavljaju napor da se stvori novi čovjek.

⁷ Naročito se sindikat mora zalagati da može (po Gorzu): kontrolirati zanatske škole, organizaciju rada i način dodjele mjesta, vršiti vlast nad podjelom rada na nivou poduzeća i grane, s obzirom na dane tehnike proizvodnje i njihov predvidivi razvoj, zahtijevati kolektivnu premiju učinaka (funkcija proizvodnje osigurane u istom broju radnih sati), koja se dodaje bazičnoj nadnici, jer je ona prvi korak prema samoupravljanju.

⁸ Takva alternativna linija mora se pojaviti na svim nivoima: na nivou radionice, poduzeća, grane i sektora, grada, provincije i plana, tj. društva.

a) Iako je kapitalizam povećao životni nivo radnika, time nije i zadovoljio njegove fundamentalne potrebe, koje su istodobno i historijske, jer je način života određen strukturom proizvodnje i njenim tehnikama. Kako je u kapitalizmu proizvodnja podređena traženju maksimalnog profita (najprioritetnije su one aktivnosti koje su i najrentabilnije), time se i tehnički napredak, u načinu proizvodnje i u načinu potrošnje, bitno usredotočuje na produktivnost, a ne na traženje ljudskog optimuma. Pošto se fundamentalne potrebe ne mogu zadovoljavati drugačije nego na društven način (uništena prirodna okolina zamijenjena je društvenom okolinom), odnosno one postaju posredovane društvenim (kapitalističkim), onda one prestaju biti historijske u pravom smislu, jer nove potrebe (kapitalističke) nisu i bogate, ljudske potrebe. Zbog toga radnički pokret, u ime drugačijeg upravljanja, daje alternativu orijentaciji proizvodnje radi zadovoljenja potreba, a ne traženja maksimalnog profita, i tako pokazuje da je zadovoljenje kolektivnih potreba u protivrječnosti s logikom kapitalističkog razvitka. U tom smislu potrebno je da radnički pokret i definira konkretni sadržaj kolektivnih potreba⁹ i da se za nj zalaže.

b) Međutim, fundamentalne potrebe ostaju i dalje realne historijske potrebe, jer bez posredovanja društvene proizvodnje one ne mogu biti zadovoljene. Ali, one se više ne pojavljuju samo kao potreba za prirodnim sredstvom, već i kao potreba određenog tipa suradnje individua, koji određuje njihov odnos prema društvu i prema prirodi; kao potreba određene društvene organizacije. To znači da »više nema fundamentalnih potreba koje ne bi imale kulturnu dimenziju, kako na nivou potrošnje tako i na nivou proizvodnje njihova predmeta« (87). Iz toga proizlazi zahtjev (ljudski), koji više ne izvire iz same ekonomske nužnosti, da se proizvodnja podredi potrebama. Očuvanje smisla života postaje tako borba protiv vlasti kapitala. Na nivou proizvodnje ta borba izražena je u zahtjevu za aktivnim učešćem u upravljanju poduzećem (samoupravljanje), a kako radnik nije otuđen samo na nivou poduzeća, nego i na nivou društva (kao građanin), zahtjev za učešćem u odlučivanju proširuje se na cijelo društvo. Radnički pokret danas, i u kapitalizmu, može se (i mora se) zalagati za temeljne revandikacije,¹⁰ i tako dokazati da je shvatio da je »kulturna bitka [...] uvjet uspjeha svih drugih bitaka za socijalizam, jer ona utemeljuje njihovo značenje« (112). Drugi dio Gorzove knjige posvećen je problemima koje radničkom pokretu nameće Zajedničko tržište (EEZ), odnosno internacionalizam kapitala, i mogućnostima radničkog pokreta da utječe na opću orijentaciju kapitalističkog društva, posebno u pogledu tzv. evropskog »planiranja« (nacionalnog i nadnacionalnog) i nekih faktora neravnoteže (loša orijentacija investicija i viškova investicija, loša lokacija i geografski raspored investicija i kriza poljoprivrede) koji su se ipak pojavili uz uspjehe Zajedničkog tržišta (uništenje marginalnih poduzeća

⁹ Te se potrebe, npr., na neograničen način odnose na (Gorz): stanovanje i urbanizam, kolektivne usluge, kolektivne kulturne, sportske i zdravstvene objekte, uravnoteženi razvoj svih područja, informiranje, saobraćanje, aktivne grupe dokolice itd.

¹⁰ Pravo individue da sama sobom »upravlja« u svom radu, poduzeću, komuni, u svojim dokolicama, kulturnim i socijalnim uslugama, bit će postepeno ostvareno, kaže Gorz, ako se već sada borba koncentrira na temeljne revandikacije, a te su: »despencilizacija, generalizacija i samoupravljanje višeg obrazovanja; dekomercijalizacija informiranja i kulture, decentralizacija i umnožavanje demokratskih centara odlučivanja; širenje lokalnih, provincijskih, regionalnih autonomija; umnožavanje kulturnih centara i opremljenosti« (111—112).

prekapitalističkog ili porodičnog tipa i specijalizacija na skali EEZ). Radnički pokret mora sindikalnom akcijom dovesti svoju strategiju »bar na onaj nivo internacionalizma na kojem se nalazi strategija kapitalizma« (156).

Sadašnje (do 1964) reformističko planiranje (korigiranje cikličkih fluktuacija i najtežih izopačenja) evropske tehnokracije otvara mogućnosti djelovanja evropskom radničkom pokretu. Stoga, evropski radnički pokret ne treba osuđivati proces evropskog »planiranja« koji je u toku, jer bi to bila verbalna i apstraktna kritika, ne treba sudjelovati u Planu, pošto nema nikakve vlasti u nacionalnim centrima odlučivanja, ni mjesto pri definiranju nadnacionalne politike koju vode tehnokratske i patronalne snage, kao što i ne treba zauzeti stav iščekivanja. Evropski radnički pokret treba se uklopiti u zbivajuće promjene u Evropi tako da na nivou poduzeća, profesije i zaposlenosti brani zaposlenje i profesionalnu autonomiju i da se bori za podružtvljenje funkcije investiranja, reorijentaciju investicija i proizvodnje u skladu s pravim potrebama, da se na nivou područja zalaže za uravnotežen razvoj tzv. »ekscentričnih područja«, a protiv regionalne politike državnog kapitalizma, i da na nivou cjelokupnoga društvenog modela (na političkom planu) predlaže vlastiti i alternativni model preobražaja i demokratskog planiranja, koji ide u pravcu socijalizma. Model preobražaja tako se ukazuje »kao *smisao* već zbivajućih borbi, kao pozitivna slika autonomije koju radnička klasa neposredno afirmira na negativan (pobijanje) i parcijalan način« (149), a također se kapitalističkom kvantitativnom planiranju suprotstavlja kvalitativno planiranje »koje proizvodnju uzima kao sredstvo za zadovoljenje stvarnih i autonomnih potreba« (149). Jedinstvo akcije evropskoga radničkog pokreta »bit će moguće«, zaključuje Gorz, »samo ako radničke organizacije nepomirljivo brane svoju autonomiju, odbacuju svaki oblik podređivanja politički država, ali i politički partija« (159).

Djelo A. Gorza značajan je doprinos suvremenoj marksističkoj misli, i to, najmanje iz tri razloga. Prvo, ono daje evropskom pokretu radnika takav koncept »ofenzivne strategije« za borbu protiv evropskoga monopolističkog kapitalizma i takvu analizu njihova položaja za kakvom već odavno postoji potreba u marksističkoj literaturi. Zatim, ono predstavlja, u metodološkom pogledu, primjer kako se danas na svestran način mora prilaziti pitanjima radničkog pokreta (u kapitalizmu i u socijalizmu). I, kao najvažnije, ono ukazuje na nužnost autonomnosti radničkih organizacija, i od partija i od države, da se one ne bi institucionalizirale ili birokratizirale, što se događa u svim suvremenim državama (jedina je iznimka, donekle, Jugoslavija, tvrdi Gorz), i time izgubile inicijativu i dinamičnost nužnu za uspostavljanje ljudskoga, socijalističkog društva.

Igor Graovac